

УДК 911.3 (045)

Іван Дудник, Оксана Борисюк

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ

В статті на основі суспільно-географічної методології та принципів загальної теорії управління подається інтерпретація найважливіших положень управління регіоном як суспільно-географічною системою. Обґрунтовуються принципи управління географічними об'єктами як загальні правила (вимоги) управління суспільно-географічними системами, в процесі якого враховується їхній логічний взаємозв'язок та взаємна підпорядкованість. Формалізується основне підґрунтя суспільно-географічного дослідження зазначених проблем.

Ключові слова: суспільно-географічна система, теорія управління, принципи системоутворення, процес управління, регіон.

Иван Дудник, Оксана Борисюк. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОМ. В статье на основе общественно-географической методологии и принципов общей теории управления подается интерпретация важнейших положений управления регионом как общественно-географической системой. Обосновываются принципы управления географическими объектами как общие правила (требования) управления общественно-географическими системами, в процессе которого учитывается их логическая взаимосвязь и взаимная подчиненность. Формализуется основное основы общественно-географического исследования указанных проблем.

Ключевые слова: общественно-географическая система, теория управления, принципы системообразования, процесс управления, регион.

Ivan Dudnic, Oksana Borisyuk. SOCIO-GEOGRAPHIC REGION ASPECTS OF CONTROL. The article is based on socio-geographical methods and principles of general management theory served interpretation of key provisions of regional management as a socio-geographical system. Management principles are grounded geographic features as a general rule (requirements) management of social and geographic systems, during which take into account their logical relationship and mutual subordination. Formalized the basic framework of socio-geographical study these problems.

Key words: socio-geographical system, control theory, principles systemformation, process control, region.

Постановка проблеми. Однією з необхідних умов досягнення ефективного розвитку суспільства в цілому та його територіальних складових, зокрема, є вдосконалення управління цілісними територіями (регіонами), яке ґрунтується на науковому передбаченні потенціалу таких територій. Управління регіоном об'єктивно базується на комплексному підході, який передбачає, по-перше, врахування (оцінку, прогнозування) сукупності багатоманітних умов і факторів (природно-ресурсних, демографічних, соціальних, господарських), що визначають інтегральний потенціал території; по-друге, визначення шляхів досягнення цілей розвитку регіону – соціальних, екологічних, економічних; по-третє, узгодження цих цілей в галузевому, територіальному та інтегральному аспектах. Орієнтація господарства на соціальні пріоритети, необхідність більш повного використання соціальних факторів в розвитку виробництва; ускладнення взаємодії технічних, природних, соціальних, демографічних об'єктів та необхідність їх збалансованого розвитку; виникнення якісно нових завдань в розвитку сфери послуг зумовили появу такого виду управлінської діяльності, як управління комплексним розвитком регіону. Однією з особливостей такого управління є його змістовна та методична «співзвучність» теоретико-методологічним положенням суспільної географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю проблем, пов'язаних з управлінням цілісними територіями (регіонами) присвятили свої праці такі українські вчені та практики: О. Бойко-Бойчук, В. Галанець, З. Герасимчук, Б. Данилишин, П. Макаренко, Л. Немець, С. Романюк, Д. Рудніцька, І. Смолін та інші. Однак нинішній рівень суспільно-

географічного дослідження питань з позиції розкриття потенціалу та управління регіоном можна оцінити як недостатній. Про це свідчать, зокрема, обмежена кількість публікацій наукового та навчального характеру з даного напрямку у вітчизняній літературі. Серед існуючих публікацій варто відмітити роботи Е. Аласва[1], С. Мохначук[4], Н. Чадаєвої[1].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. В системі суспільно-географічного аналізу регіону залишається невирішеним питання щодо суспільно - географічної інтерпретації загальної теорії управління в цілях управління комплексним розвитком регіону.

Мета статті. На основі суспільно-географічної методології та теорії управління спробуємо дати інтерпретацію найважливіших положень управління регіоном як складною суспільно-географічною системою.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільної географії, який істотно детермінується масштабами, характером та інтенсивністю взаємодії природи і людини, дедалі більшої прихильності вчених набуває точка зору про те, що найбільш загальним та в той же час змістовно визначеним об'єктом даної науки є суспільно-географічна система (комплекс) [5]. Еволюція поглядів на об'єкт соціально-економічної географії є, по-перше, відображенням діалектичної єдності процесів диференціації та інтеграції людської діяльності (в широкому розумінні); по-друге, вона відображує розширення, поглиблення та ускладнення теоретичних уявлень про об'єкт та предмет даної науки у відповідності із соціальним замовленням.

Послідовну зміну (впродовж відповідних періодів розвитку економічної географії) таких категорій як «виробничо-територіальний комплекс», «територіально-виробничий комплекс», «економіко-географічна система», «територіальна соціально-

економічна система», «суспільно-територіальна система (комплекс)» можна розглядати як ілюстрацію еволюції уявлень про об'єкт цієї науки. Виходячи з оцінки сучасного рівня розвитку теорії економічної і соціальної географії, фактичних та потенційних можливостей застосування результатів її досліджень, а також зі змісту процесів територіальної диференціації та інтеграції життєдіяльності суспільства, виявів системо- та комплексотворенням можна стверджувати, що найбільш загальним (інтегрованим) її об'єктом є суспільно-географічна система. А сам термін «економічна і соціальна географія» змістовно трансформується в термін «суспільна географія».

Під суспільно-географічною системою (СГС) слід розуміти закономірний взаємозв'язок різноякісних видів та об'єктів людської діяльності в умовах цілісної території, що функціонально зорієнтовані на забезпечення потреб конкретної спільності людей. В найбільш загальному вигляді суспільно-географічна система являє собою взаємозв'язану сукупність різноякісних за своєю субстанційною природою елементів (природних, демографічних, господарських), їх властивостей та відношень, яка в результаті взаємозв'язків утворює нову якість, що виявляється у відносній стійкості, територіальній та функціональній цілісності, особливому вияві закономірностей розвитку даної цілісності. Суспільно-географічна система зароджується та функціонує в результаті складних процесів взаємодії територіальних поєднань природних ресурсів, господарсько-територіальних систем, демографічних систем, які розглядаються як її субстанційні підсистеми (компоненти) [2].

Необхідними умовами зародження та розвитку СГС є наявність:

- елементарних об'єктів природної, господарської та демографічної якості;

- території відповідного розміру (масштабу), що являє собою певну природну, господарську (частю адміністративну) єдність;

- територіального «накладання» полів впливу матеріально - речовинних компонентів, як передумови їх взаємодії;

- територіальної диференціації (спеціалізації) функцій однорідних (однотипних) компонентів;

- інтегрально-територіальних утворень в межах певної території (системи).

Процес суспільно-географічного системоутворення базується на основі взаємодії природних, господарських, соціальних та демографічних об'єктів в умовах конкретної території, яка в багатьох випадках являє собою адміністративну цілісність. Взаємодія знаходить вираз в циркулюванні досить великої множини зв'язків (прямих, зворотних, вторинних) між матеріально - речовинними об'єктами. Специфікою таких зв'язків є їх істотна опосередкованість територією. Загально визнано, що основою формування таких систем є два типи зв'язків: а) між функціональними підсистемами (вертикальні); б) між «центральною» населеним пунктом та «пересіченими» поселеннями, що тяжіють до нього, знаходяться в зоні його впливу (горизонтальні). Центром системи відповідного рівня є місто, як ядро системоутворення

[3].

В контексті управління комплексним розвитком регіону є всі підстави визнати необхідність суспільно - географічної інтерпретації загальної теорії управління. При цьому слід виходити з наступних положень:

1. Свідоме управління здійснюється в складних високоорганізованих системах, які при цьому розглядаються в декількох аспектах: системно-компонентному, системно-функціональному, системно-інтегративному [2]. Управління – це процес досягнення заданого (наперед визначеного на основі прогнозу) стану об'єкту (системи) в певний проміжок часу, внаслідок впливу на нього з допомогою необхідних засобів з боку суб'єкта. Управління – це протидія ентропії та дезорганізації системи, воно спрямоване на підвищення життєдіяльності системи, збереження її якісної визначеності. Тобто, управління – це впорядкування системи, досягнення такого її стану, який найбільше відповідав би як об'єктивним законам її внутрішнього розвитку, так і умовам зовнішнього середовища [2]. Таким чином, самокерована система складається з керуючої (суб'єкт) та керованої (об'єкт управління) підсистем, а необхідною умовою її функціонування є циркуляція інформації (інформаційні зв'язки) між суб'єктом та об'єктом управління.

2. Існують різні погляди щодо ролі суспільної географії у вирішенні проблем управління. Їх можна звести до двох підходів. Одна група фахівців вважає, що у відповідності з вирішенням трьох головних завдань (раціональне розселення, розміщення виробництва, природокористування) географічна розробка проблем управління буде знаходитись в межах відповідних напрямків – управління демографічними процесами та розселенням людей; суспільним виробництвом та природним середовищем [1]. При цьому справедливо зауважується, що мова йде не про управління взагалі, а про просторові аспекти управління у відповідних сферах.

Ми далекі від думки брати під сумнів таке твердження, тим більше, що в сучасних умовах це є однією з найпоширеніших форм участі соціально - економічної географії у практичному вирішенні проблем управління. Але в той же час необхідно зауважити, що обґрунтуванням лише просторових рішень не повинна обмежуватись участь географії в даному виді діяльності. Адже в такому підході відсутня на задній план умова розвитку об'єктів управління як комплексних утворень.

Інший підхід передбачає ширшу трактовку, відповідно до якої головним є управління географічними об'єктами [4], що передбачає розгляд будь - якого територіального утворення як певної географічної системи, що має якісну своєрідність субстанційного складу та вияву закономірностей функціонування.

Названі підходи взаємно доповнюють один одного. Вони дозволяють сформулювати найбільш загальні завдання суспільно – географічного опрацювання проблем управління, до яких відносяться, по-перше, розробка наукових основ теорії і методів управління географічними об'єктами; по-друге, до-

слідження суспільно-географічних систем з позиції загальної теорії управління з метою пізнання їх закономірностей та специфіки функціонування як самокерованих систем; по-третє, дослідження всього спектру географічних виявів в управлінні «негеографічними» об'єктами в рамках єдності: природа – населення – господарство [3].

3. З позиції суспільної географії процес управління можна визначити як цілеспрямовану діяльність для досягнення заданої мети в розвитку суспільно-географічної системи (комплексу). Суть такого управління полягає в специфічному механізмі, який реалізує вимоги географічних законів та закономірностей, в цілеспрямованому впливі на окремі елементи системи, який забезпечує її збереження та «рух» в бажаному напрямі.

Суспільно-географічна система повинна розглядатися як самокерована система, що включає об'єкт управління (СГС в традиційному розумінні) та суб'єкт управління (сукупність спеціально створених людиною органів територіального і галузевого управління). Специфіка об'єкта управління в даному випадку зумовлює одну з найістотніших особливостей управління – узгодження «інтересів» різноякісних за своїм змістом компонентів, які складають об'єкт управління.

4. Управління географічними об'єктами є циклічним процесом. Цикл управління включає послідовно взаємопов'язані стадії: визначення та попереднє вивчення об'єкту – обґрунтування мети його розвитку – передбачення поведінки об'єкту в майбутньому (суспільно-географічний прогноз) – прийняття (власне планування) рішень та визначення засобів їх виконання – вивчення наслідків управляючого впливу та регулювання поведінки об'єкту.

Вивчення об'єкта управління та обґрунтування мети його розвитку повинні базуватись на змістовній сутності та специфічних виявах закономірностей його існування. В найбільш загальному розумін-

ні головною метою управління є оптимізація функціонування суспільно-географічної системи, тобто досягнення певного її стану, заданих параметрів і властивостей при найменших затратах [4], тобто забезпечення відносно найсприятливіших умов для функціонування системи в цілому та кожного її компоненту, зокрема.

5. Управління суспільно-географічними системами повинне базуватися на певних принципах, які, виходячи із загальних принципів теорії управління, відображають специфіку об'єкта. Аналіз існуючих небагатьох публікацій з цього питання [1], [2], [3], [4] дає підстави для формулювання наступних принципів управління географічними об'єктами: комплексності; пропорційності; збереження компонентів суспільно-географічних систем; соціальної пріоритетності; принцип єдності фізико-географічного, суспільно-географічного, соціально-економічного, демографічного, екологічного аспектів управління.

Наведені принципи доцільно розглядати як загальні правила (вимоги) управління суспільно-географічними системами, в процесі якого необхідно враховувати їхній логічний взаємозв'язок та взаємну підпорядкованість. На основі таких загальних принципів в подальшому формулюються більш конкретні принципи, які відображують специфіку конкретного об'єкта або певного етапу управління.

Висновки. Отже, подальше суспільно-географічне дослідження зазначених проблем, на наш погляд, повинне органічно поєднувати наукову розробку наступних напрямків: 1) теоретико-методологічних основ функціонування СГС; 2) створення системи методів та методик їх дослідження; 3) зміст комплексно-пропорційного розвитку та засоби його досягнення; 4) поглиблення змісту, цілей та засобів управління СГС; 5) методологію та методи прогнозування; 6) методіку та методи планування; 7) організаційне забезпечення наукового дослідження в зазначених напрямках.

Список використаних джерел:

1. Alaev E.B. *Voprosy upravleniia i reshenie ikh geograficheskoi naukoj* / E.B. Alaev, N.V. Chaadaeva // *Voprosy geografii*, 1978. – Вып.109. – С. 61-79. [Алаев Э.Б. *Вопросы управления и решение их географической наукой* / Э.Б. Алаев, Н.В. Чаадаева // *Вопросы географии*, 1978. – Вып.109. – С. 61-79].
2. Dudnic I.M. *Vstup do zahalnoi teorii system: navch. posibnyk* / I.M. Dudnic. – К.: Kondor, 2009. – 205 s. [Дудник І.М. *Вступ до загальної теорії систем: навч. посібник* / І.М. Дудник. – К.: Кондор, 2009. – 205 с.].
3. Dudnic I.M. *Suspilno-geografichni systemy nizovoho rivnia (teoretychni ta metodychni aspekty)* / I.M. Dudnic. – Poltava: Poltavskiy literator, 1997. – 249 s. [Дудник І.М. *Суспільно-географічні системи низового рівня (теоретичні та методичні аспекти)* / І.М. Дудник. – Полтава: Полтавський літератор, 1997. – 249 с.].
4. Mokhnachuk S.S. *Problemy upravleniia geograficheskimi ob'ektami* / S.S. Mokhnachuk // *Ekonomicheskaiia geografii: Respubl. mezhd. nauchn. sb.* – 1982. – Вып. 33. – С. 5-20. [Мохначук С.С. *Проблеми управління географічними об'єктами* / С.С. Мохначук // *Экономическая география: Республ. межвед. научн. сб.* – 1982. – Вып. 33. – С. 5-20].
5. Pistun M.D. *Osnovy teorii suspilnoi geografii: navch. posibnyk dlia stud. geogr. fak. un-tiv* / M.D. Pistun. – К.: Vyshcha shkola, 1996. – 231 s. [Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії: навч. посібник для студ. геогр. фак. ун-тів* / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.].

Summary

Ivan Dudnic, Oksana Borisyuk. SOCIO-GEOGRAPHIC REGION ASPECTS OF CONTROL.

In the context of managing complex development of the region, there is every reason to recognize the need for social – geographical interpretation of the general theory of management. This should be based on the following assumptions:

1. The conscious control is a highly complex systems that are thus considered in several aspects: system component, system-functional, systematic and integrative.

2. There are different views on the role of social geography in solving management problems. One team considers that, in accordance with the decision of the three main objectives (rational resettlement, location of production, natural resources) geographical development of control will be located within the respective areas - management of demographic processes and human settlement; social production and the environment.

3. From the standpoint of social geography process management can be defined as a purposeful activity to achieve a certain goal in the development of socio-geographical system (complex).

4. Management of geographic objects is a cyclic process. Cycle management includes consistently that has combined stages: definition and preliminary study object - justify the purpose of development - predicting the future behavior of the object (social and geographical forecast) - decision (actually planning) solutions and determine the means of execution - the study of the consequences control action and regulate behavior object.

5. Management of social and geographic systems should be based on certain principles, which are based on general principles of control theory, reflecting the specific object.

Key words: socio-geographical system, control theory, principles systemformation, process control, region.